

Musulmanlary syýasy gaflatdan açan hökümdar: Nureddin Zeñňi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 26 январа, 2025

Musulmanlary syýasy gaflatdan açan hökümdar: Nureddin Zeñňi
HAÇPARAZLARA GARŞY MUSULMANLARY SYÝASY GAFLATDAN AÇAN
HÖKÜMDAR: NUREDDIN ZEÑŇI

Musulmanlaryň bedibagtlygyny ýeňip, sandan çykan ýolbaşçylary duşman önündäki gaflat ukusyndan açan türk(men) hökümdary Nureddin Zeñňi 1174-nji ýylyň 15-nji maýynda gözlerini hemişelik ýumdy

Seljuklaryň Anadolyda gazanan ýeňişleri Rim imperiýasynyň mirasdüşeri bolup oturan wizantiýalylaryň köşgüni uly gaýgy-aladalara goýýardy.

Ýaňy on ýedi ýaşan hökümdar Gylyçarслан günbatar Egeýden Anadolynyň günorta-gündogaryna uzaýan sebitde hökümdarlygyny ýola goýupdy.

Wizantiýa köşgi Rim papasyna ýollan hatlarynda «türk(men)ler mukaddes uruş bilen togtadylmasa, Ýewropanyň ýakyn taryhda başdan geçiren «emewi trawmasynyň» gaýtalanyp biljekdigini aýdýardy.

Rim papasy Urban II Fransiýada Klermon gurultaýyny geçirdi we Ýakyn Gündogarda ähli deňagramlylygy üýtgedip taşlajak karar kabul etdi.

Fransiýada geçirilen Klermon gurultaýy
Karara laýyklykda Ýewropadaky ähli patyşalyklara we knýazlyklara habar ýollap, Ierusalimiň musulmanlaryň elinden azat edilmegini maksat edinýän ýörişe gatnaşmaga çagyrdy. Bu ýörişler taryha «haçly ýörişler» ady bilen girdi. Pýotr Amýenskiniň serkerdeliginde uly goşunyň düzülmegi kân wagta çekmedi.

Birinji haçly ýörişi

Bu goşun gury ýeriň üsti bilen Balkan ýarymadasynyň üstünden aşyp Stambula geldi. Ilkibaşda dagynygam bolsa, goşun Stambula golaýlaşanda ulalyp, sany on müňlerlerden, ýüz müňlerden agypdy.

Wizantiýalylar ýol aşyp gelem bu uly goşuny şäherde saklaman, Iznigiň eteginde gurlan «Pelekanon» ştabyna ýerleşdirýärdi.

Bu äpet goşundakylaryň birem Anadolyny bilmeýärdi we harby düzgün-nyzama eýe däldi.

Gylyçarslanyň jansyzlary-da bu boýunça maglumat beripdi. Ýaş soltanyň goşuny azam bolsa, dessine herekete geçip, deňiziň çägesi ýaly Drakon jülgesine ýaýrap ýatan haçparazlary 1096-njy ýylyň 21-nji oktýabrynda aljyraňňylyga saldy.

Ýaş soltan haçparazlary doly diýen ýaly ýok edipdi we ilki duşuşygynda uly ýeňiş gazanypdy.

Ikinji haçparaz kerweni Iznik ýolundan gelende, Gylyçarslan Malatýany zabt edip almagyň ugrundady, ilkinji ýeňşiniň beren badyhowalygy bilen hereket eden ýaş türkmen hökümdary uly ýalňyşlyk goýberdi.

Gabaw astyna alan şäherine tarap gaýdanda eýýäm giçdi. Haçparazlar seljuklaryň paýtagtyny gabaw astyna alypdy. Ýaş hökümdaryň galyň sowutly we berk düzgün-nyzamly goşuny ýeňmegi mümkin däldi.

Hut Gylyçarslanyň özünüňem gatnaşan birnäçe synanyşygy şowsuz tamamlanýar.

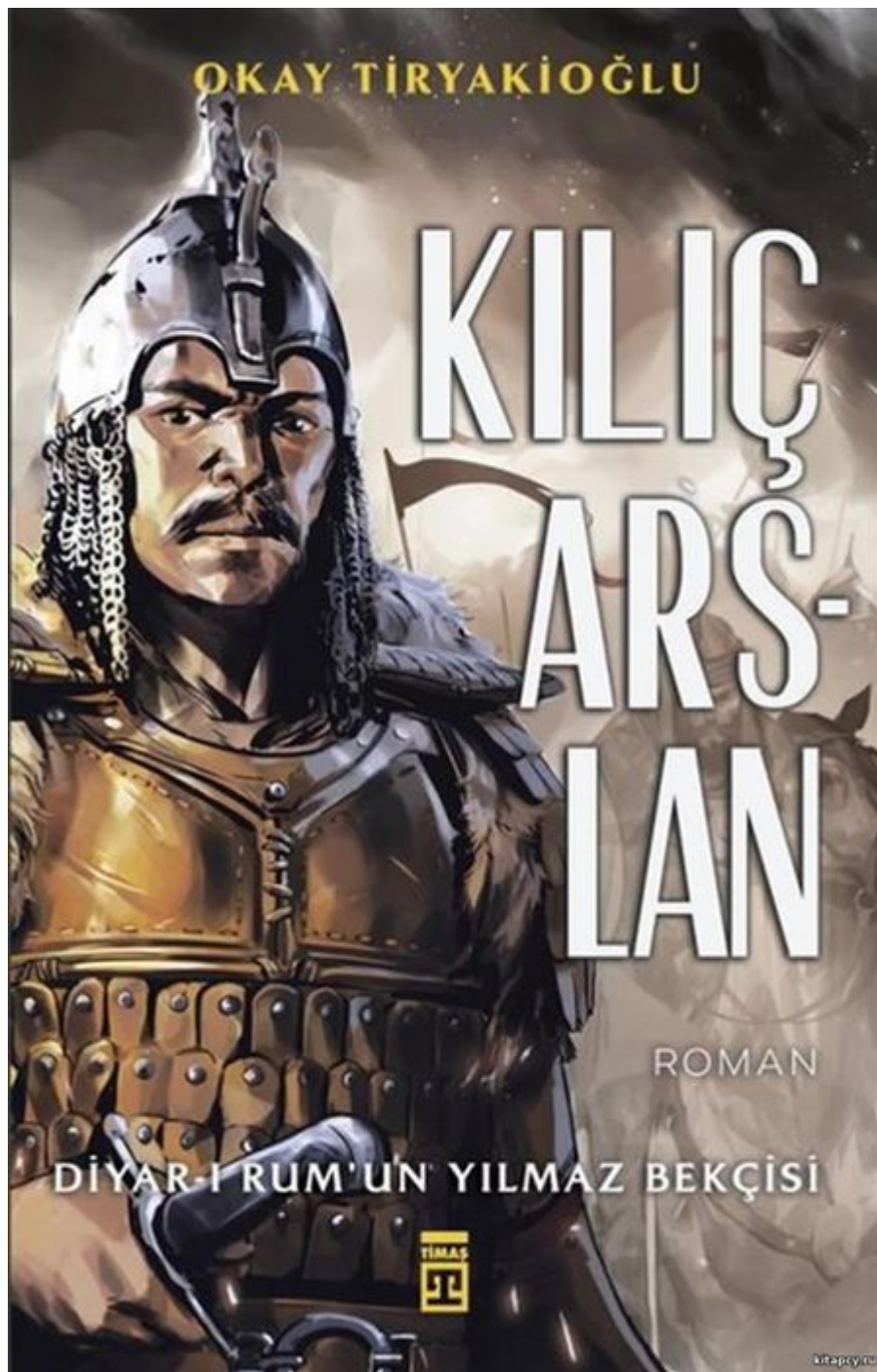
Şonuň üçinem soltan paýtagtyny we halkyny yzda galdyryp, Anadolynyň içlerine tarap çekilmäge başlaýar.

Bu ýeňliş diňe türk(men)leriň häkimiýeti astyndaky Günbatar Egeýiň elden gitmegine däl, eýsem külli yslam äleminiň otly halkanyň içine düşmegine sebäp bolupdy. Bu ýeňlişden soň haçparazlaryň demirgazykdaky ýörişlerinde serkerdeligi eline alan Balduin Urfa tarap gaýtdy.

1097-nji ýylda Urfany doly golastyna geçiren haçparazlar has soňra ýüzüni Antakýa tarap öwürýär.

Kenara gelip urulýan tolkunlar ýaly haçparaz leşgerleri musulman ýolbaşçylaryň elindäki sebitlere gazaply urýardylar we uly ýeňişleri gazanýardylar.

Antakýany elinde saklaýan hökümdar Ýagybasan birnäçe ýüz atlysy bilen zordan janyny halas edipdi we şäheri düýpli garşylyk görkezmezden terk edipdi.

- **Ierusalimiň talanmagy**

Haçparazlar musulman ýolbaşçylaryň özara agzalalyklaryndan we çaknyşyklaryndan peýdalanylýp, üç ýyla ýetirmän häzirki Ýakyn Gündogar diýip ýurtlaryň ep-esli bölegini basyp alypdylar.

Indi mukaddes maksatlary bolan Ierusalimiň üstüne çozmaga hiç bir päsgelçilik galmandy.

Ierusalim şäheri musulmanlaryň birinji kyblasydy we Hezreti Omaryň (r.a) döwründe eýelenipdi.

Hezreti Omar şähere hristian we jöhit jemagatynyň kethudalary bilen bilelikde giripdi we şäheriň magnawy atmosferasyna uly

hormat-sylag edipdi.

Hezreti Omaryň şähere girende birinji eden işi beýleki dinleriň mukaddes ýerlerini aýlanyp görmek bolupdy, namaz wagty gelende bolsa hristian jemagatynyň patriarhyndan nirede namaz okap boljagyny sorapdy.

Patriarh şol wagt duran ýerlerinde namaz okap biljekdiklerini aýdanda, Hezreti Omar çalaja ýylgyryp munuň dogry bolmajakdygyny aýdýar.

Hezreti Omar özünden soň geljek musulmanlar «Omar şu ýerde namaz okady diýip, bäräk eýe çykjak bolarlar» diýip, ol ýerde namaz okamandyr.

Ol bu hoşniýetli çemeleşmesini esaslandyryp, Ierusalimde «Hezreti Omar» metjidini gurdurdy we beýleki dinleriň ybadathanalaryna degilmeginiň öňüni aldy.

Haçparazlar 1099-njy ýylyň 15-nji iýulynda Ierusalime girende birinji eden gabahatlyklarynyň biri «Hezreti Omar» metjidini haraplamak boldy we ýene bir diniň agzalary bolan müň jöhidi hawralaryna (ybadathanalaryna) gabap ýakdylar.

Haçparazlaryň Ierusalime girişi

Bu basybaljylykly ýorişden soň Ierusalim korollygy yglan edildi we Gotfrid tagta çykdy.

Haçparazlar güýjüni musulmanlaryň geleňsizligineen, agzalalygyndan, biri-birlerine görüpliginden, gorkaklygyndan alýardy.

Emeldarlar özüni hamana ýerleri basylyp alynmadyk ýaly

biperwaý alyp barýardylar. Haýsydyr bir musulman emir ýa-da serkerde güýçlenip başlasa, beýlekiler derrew onuň aýagynyň aşagyny gazyp başlaýardylar. Gaýtam şu babatda pereňliler bilen dil düwüşmäge-de utananokdylar.

Halk bolsa haçparazlaryň zulумы astynda titröp-gagşap durdy. Munuň iň esasy sebäbi-de, haçparazlar basyp alan şäherlerinde özlerine garşy giden adamlary gorkunç formada öldürýärdi.

Hatda musulman halklaryň ýüregindäki haçparaz gorkusyny artdyrmak üçin «Tafurlar» atly adamhor (adam etini iýýän) goşun bölümleri-de döredilipdi. Ýewropadan gelen bu hristian urşujylar öldüren musulmanlarynyň etini iýip tanalan esgerlerdi.

THE CRUSADES THROUGH ARAB EYES

AMIN MAALOUF

Bu gorkunç wagşyýanalyk ýazyjy Amin Malufyň «Araplaryň gözi bilen haçly ýörişleri» atly kitabynda şeýle beýan edilýär: «Günbatarly basybalyjylar gurbanlary bolan şäher halkyny diňe aç ölmezlik üçin iýipdirlermi? Baştutanlary ertesi ýyl Rim papasyna ýollan resmi hatynda bu barada şeýle ýazýar: «Maarada goşun aýylganç gahatçylyga uçrady we bizi musulmanlaryň jesetleri bilen oňnut etmäge mejbur etdi». Ýöne munuň özi ýüzugra aýdylan söze meňzeyär. Çünki Maara sebitiniň halky bu ugursyz gys geçýänçä açlygyň şeýle düşündirişe mätäç däl hereketlerine şaýat bolupdy.

Özem şol adamlar «Tafurlar» diýýän fanatikleşen frank bandalarynyň düzlük ýerlere ýaýrap, musulman etini iýmek isleýändiklerini aýdyp gygyrandyklaryny we agşamlaryna oduň daşynda awlaryny iýmek üçin üýşendiklerini görüpdür.

Bu mejburylygyň döreden adamhorlugymy ýa fanatizmden dörän adamhorlukmy?

Bularyň barsy ynanyş bolmajak zatlara meňzeýär, emma şaýat bolunanlar, gürrüň berilýän wakalar, gürrüň berilýänleriň üstüne çöken hapa howadan ötri ýüregiňi bulaýar.

Maara çaknyşygyna gatnaşan pereňli hronikaçt Albert d'Aiksiň bir sözi bu baradaky aýylgançlygy başga mysala mätäçlik duýdurmazdan şeýle suratlandyrýar: «Biziňkiler diňe öldürilen türkleri we musulmanlary däl, eýsem itleri-de iýmekden gaýra durmaýardylar!»

Bizar-peteňi çykan, durmuşdan ýadan, gorkuzylan, titröp-gagşap duran musulman halk mundan beýläk asmandan injek halasgäre garaşýardy, çünki başlarynda oturan emirlerdir serkerdeleriň muny başarmajakdyklary görnüp durdy.

• **Şum taryhy türkmen hökümdary we onuň kürt serkerdesi ýykmagy başardy: Ymameddin Zeňni we Şirkuh**

Ierusalim elden gidenden soň Bagdat, Kair, Konýa hiç bir

musulman paýtagty howpsuz dälidi.

Musulmanlaryň bedibagt taryhy türkmen serkerdesi Ymameddin Zeňniniň Mosul atabegligine geçmegi bilen üýtgedi.

Bu türkmen serkerdesi ýüzlerçe köşgüniň bardygyna garamazdan birinde-de bolanokdy, atyň üstünden düşenokdy.

Onuň iň uly maksady musulmanlary haçparazlara garşy birleşdirip, kyrk ýyldan agan haçparaz zulmuny soňlandyrmakdy. Şol maksat bilen Urfany täzeden eýeledi we Antakýanyň üstüne ýörişleri gurnady.

Haçparazlar az wagta çeken aljyraňňylyjdan soň derrew jemlenişdi we Rim papasy Eugeniusdan täze haçly ýörişini geçirmek üçin kömek sorady.

Papalyk bu çagyryşa oňyn jogap berip, sany 70 müňden geçýän täze goşuny Ymameddin Zeňnini ýok etmek üçin sebite ýollady.

Zeňnini ýok etmek üçin herekete geçen uly haçparaz goşuny garaşmadyk duşmanyna duçar boldy.

Gylyçarslanyň ogly Soltan Masut kakasynyň ýeňlen ýeri Eskişehirde haçparazlaryň üstüne döküldi we olardan kakasynyň aryny aldy.

Zengi'yi yok etmek için harekete geçen büyük Haçlı ordusu, hiç beklemediği bir düşmanı karşısında buldu.

Söweş tamamlananda äpet haçparaz sülsadyndan bary-ýogy baş müňe golaý urşujy galyppy.

Giýom Tirskiý “Birinji we ikinji haçly ýörişleriniň senenamasy” atly işinde Soltan Masudyň ýeňişini şeýle gürrüň berýär:

«...Söweşden öň ýarag, güýç, san taýdan deňleşip bolmajak ýaly

görünen güýçli birliklerden we söweşjeň rysarlaryň güýçlerinden nam-nyşan ýokdy. Oňa gatnaşanlaryň aýtmagyna görä 70 müň demir sowutly atlydan we pyýadadan ondan bir bölegi-de galmandy».

Soltan Masudyň ýeňişi Ymameddin Zeňniň operasiýalaryny tizleşdirdi. Ol kürt serkerdesi Şirkuh bilen bile yzly-yzyna uly-uly ýeňişleri gazanýardy.

Kelte boýly Şirkuh gaharjaň häsiýetine garamazdan Zeňnä uçursyz wepaly serkerdedi.

Ol taryha adyny Sinaý çölünü baş-on atlysy bilen aşyp, Fatimi imperiýasyny soňlandyran we Müsüri zabt edip alan serkerde hökmünde ýazdyrypdy.

Şol ýörişde Şirkuhyň ýanynda Ýusup atly ýaş inisi bardy. Bu ýigdekçe geljekde Selaheddin Ýusup ady bilen tanalyp, Ierusalimi eýeläpdi.

• **Nureddin Zeňni taryh arenasyna çykýar**

Nureddin Zeňni kakasynyň ölüminden soň hökümdar boldy. Duşmanyny iki ugurdan yzarlan Zeňni dessine herekete geçdi. Bu iki duşmanynyň biri haçparazlar bolsa, beýlekisi-de batyny terror toparlarynyň üsti bilen sebiti howp astynda goýýan şaýylardy.

Haçparazlara garşy uruşdan başga strategiýa ýöretmeýän Zeňni şaýylara gezek gelende hem maddy, hem magnawy uruş yglan edipdi.

Zeňni şaýylyk düşünjesiniň ýaýylmagynyň önüni almak üçin sünni

ynanjyny güýçlendirip we kyrka golaý medrese gurduryp, ylym-bilim boýunça alnyp barylýan işleri goldady.

Munuň özi Nyzamymülküň «Nyzamyýa» medreselerinden soň girişilen iň uly pedagogiki hereketdi.

Şeýle-de, halkyň ýüregine aralaşan haçparaz gorkusyny aýyrmak üçin Zeňñiniň döwründe jumga hutbalarynda Ierusalimiň täzedan eýelenmegine çagyryş edilýärdi, bu barada şahyrlara şygrylar ýazdyrylýardy.

Bu syýasat arkaly Nureddin Zeňñi musulman emirleriniň we serkerdeleriniň özüne garşy hüjüme geçmekleriniň ýa-da bileleşmeginiň bolup biläýjek mümkinçiliklerini aradan aýrypdy.

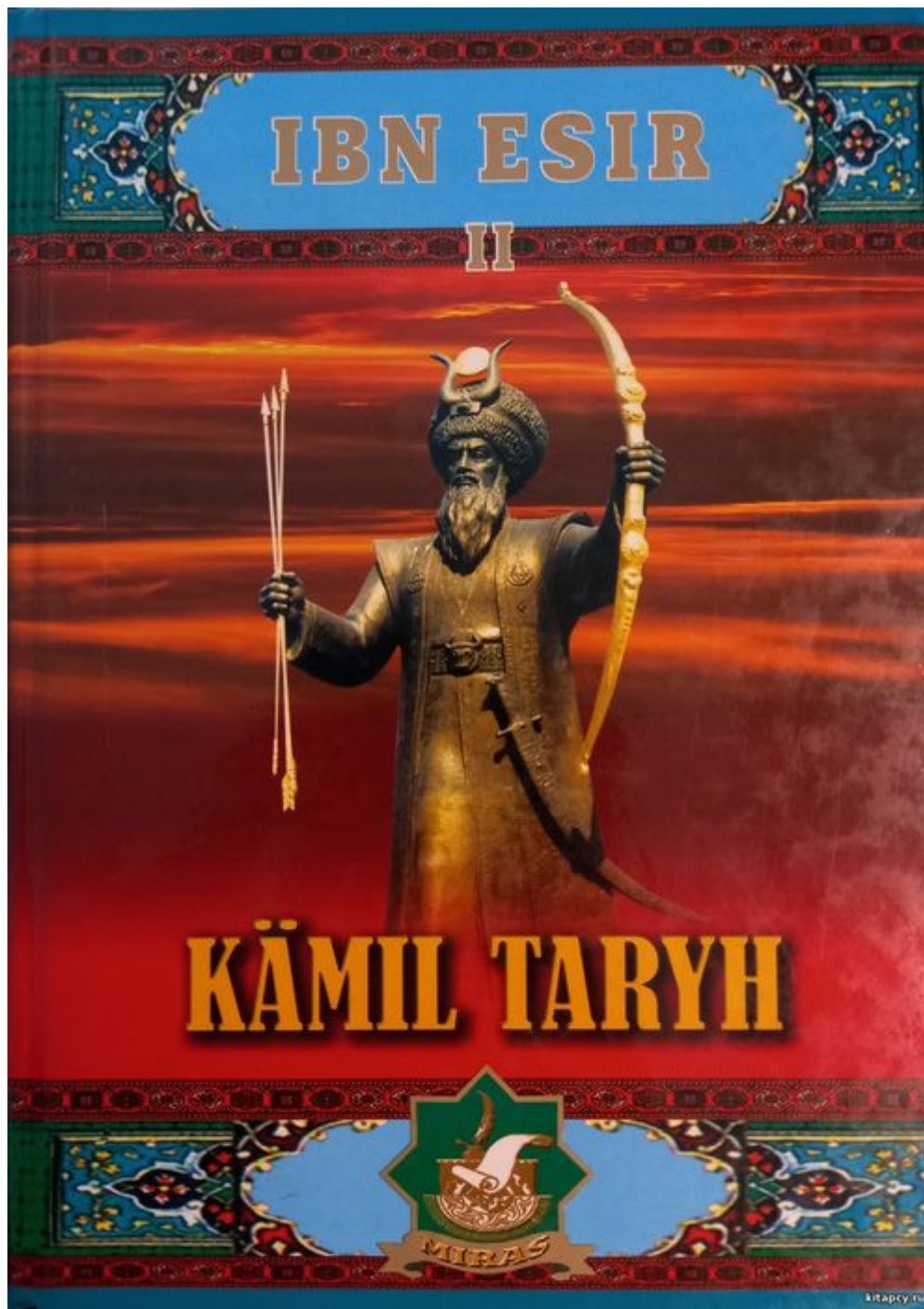
Bu syýasat gysga wagtyň dowamynda garşylyklaýyn jogabyny alypdy: Dymaşyk we Müsür doly Zeňñiniň golastyna geçipdi.

Müsürde fatimileriň doly ýok edilmegi haş-haşynlara meñzeş terror toparlarynyň sünni-yslam ýurtlarynda dagy-duwara gara bermezligini gazanypdy.

Nureddin uruşyň, pyssy-pyjurlygyň we hiläniň gol-pudak ýaýradan dawa-jenjelli ýurtlarynda adamkärçilik gymmatlyklaryny öňe tutup, musulman ilatyň söýgüsini gazanypdy.

Ibn Esir onuň artykmaçlyklary barada şeýle ýazýar:

«Geçmişde ýaşap geçen hökümdarlaryň ömürnamalaryny okadym we bularyň arasynda ilkinji dört halyfdan başga Nureddin ýaly merdanasyna we adylyna gabat gelmedim».

Ibn Esir onuň hakyky döwlet adamsydygy hakda-da şeýle ýazýar:
«Nureddiniň aýaly bir gezek gerek-ýarak zatlaryny almaga ýeterlik pulunyň ýokdugyndan zeýrenýärdi. Nureddin Hymda eýelik edýän we ýylda ýigrimi dinara golaý girdeji berýän üç dükanyny oňa berdi. Emma aýaly munam az gördi welin, ol aýalyňa şeýle diýdi: «Şundan başga zadym ýok. Elimdäki barja pulum meniň musulmanlaryň hazynadary bolandygym üçin we sen sebäpli olara hyýanat edip, o dünýämi dowzahyň oduna giriftar edip biljek däl».

Emirleriň we serkerdeleriň her tüýsli erbetlikleri gaýyryp, pereňliler bilen dil birikdirip musulmanlary öldürmekden

gaýtmaýan döwründe Zeññiniň oklaw ýaly dogry we halal adamdygy yslam dünýäsini çäksiz heýjana salypdy.

Iň uly arzuwy Ierusalimi eýelemek bolan Zeññi bu arzuwyna ýetip bilmedigem bolsa, onuň serkerdelerinden Selaheddin Eýýuba şol arzyly ýeňişi gazanmak nesip edipdi we ol hökümdarynyň Ierusalimi eýeländen soň «Mesjidi-Aksada» goýmak üçin ýasadan münberini Halapdan Ierusalime getirdip, Zeññiniň hormatyna baş egipdi.

Zeññiniň iň uly ýeňişi – musulmanlaryň elindedigine garamazdan haçparazlar bilen bileleşip musulmanlaryň üstüne çozmakdan utanmaýan Şamyň gäbiazan emeldarlarynyň tepbedini okamak boldy.

Zeññiniň Şam ýörişine halk köpçüligi hiç hili garşylyk görkezmän, hökümdarlary Abakdan ýüz öwrüp, Zeññiniň tarapyna geçipdiler.

Şamly taryhçylar bu ýagdaýy şeýle beýan edipdirler:

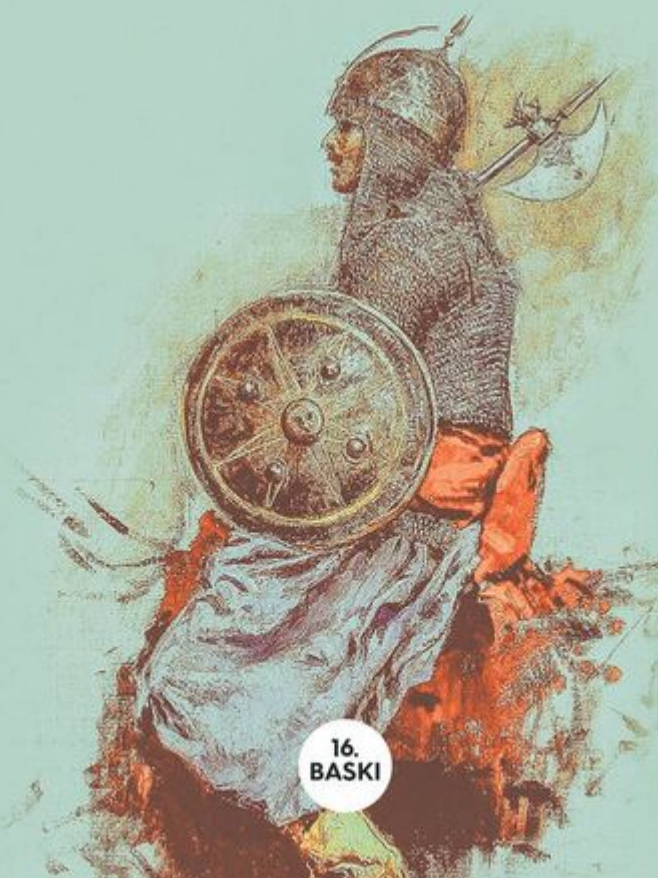
«Gala diwarlarynyň üstünde esgerlerdenem, şäher halkyndanam bir adam ýokdy, diňe diňi goramak tabşyrylan az sanly türk(men) bardy. Nureddiniň esgerlerinden biri jöhit aýalyň aşaklygyna ýüp sallan burçuna tarap süýşdi. Ol bu ýüpden ýapyşyp ýokaryk dyrmaşdy, hiç kime bildirmän galanyň depesine çykdy we zyndan gelen birnäçe ýoldaşy gala diwarynyň depesine baýdak dikdi we «Ýa Mansur» («Eý ýeňiş gazanan») diýip gygyrmaga başladylar.

Şamdaky goşun bölümleri we halk köpçüligi Nureddine, onuň adalatyna we at-owazasyna duýýan ýakynlygyndan ötri goranmakdan el çekdiler. Bir gazykçy gazygy bilen şäheriň gündogar derwezesine («Baby-Şarky») ylgady we kilidi döwdi. Esgerler şol ýerden içerik girdiler we hiç hili garşylyga uçramazdan esasy köçelere siňdi. Tomas derwezesi-de («Bab-Tuma») esgerlere açyldy. Ahyrynda Mälik Nureddin ukyp-başarnygyny görkezmek bilen bir hatarda, uçdantutma hemmesi açlygyň we kapyr pereňliler tarapyndan gabalmagyň gaýgysyndan başga zady bilmeýän halkyn we esgerleriň uly şatlyk-şagalaňy astynda şähere girdi».

ALİ EMRE

NUREDDİN ZENGİ

ŞARK'IN KANDİLİ

16.
BASKI

ROMAN

K
T
B

kitapey.ru

Musulmanlaryň bedibagtlygyny ýeňip, sandan çykan ýolbaşçylary duşman önündäki gaflat ukusyndan açan türkmen hökümdary Nureddin Zeňni 1174-nji ýylyň 15-nji maýynda gözlerini hemişelik ýumdy.

Dymaşyk, Müsür, Şam ýaly yslam ýurtlary onuň döwründe azat edilip, haçly ýörişleriň bady gowşadyldy.

Zeňniň mirasyna eýe durup, Ierusalimi eýelejek gahryman bolsa meşhur kürt serkerdesi Şirkuhyň inisi Ýusup, ýagny Selaheddin Eýýuby boldy.

Mehmet MAZLUM ÇELİK.

Anna, 15.05.2020 ý. Taryhy makalalar